

**Narva-Jõesuu – üks esimesi
teadlikult planeeritud kuurorte
Läänemere ääres**

Madis Tuuder

2013. aastal oma 140. sünnipäeva tähistanud Narva-Jõesuu (tsaariajal Hungerburg) kuurortasula tekkelugu on Eesti teiste asulate ja linnadega võrreldes üsnagi ainulaadne. Nimelt on tegu tervikuna peaaegu tühjale kohale rajatud uue asulaga, mis planeeriti ja ehitati väga lühikese aja jooksul. Enne kuurortasula rajamist asus Narva-Jõesuu kohal 19. sajandi lõpuveerandil vaid pisike sadamaga lootsiküla (paiknes jõesuudme lähedal Vabriku, Vaikse, Liiva tänavate piirkonna kohal ning piki jõekallast Narva suunas). Kui Nõukogude Liidu aegsed tööstusasulad (näiteks Sillamäe) välja arvata, on sääraseid n-ö joonlaua järgi planeeritud ning väga kiiresti rajatud linnu Eestis vaid mõned üksikud. Sellisteks on näiteks 18. sajandil Katariina II käsul rajatud Võru ja Paldiski. Narva-Jõesuuga sarnaselt rajati ka näiteks Nõmme aedlinn Tallinna külje all, kuid seda planeeriti ja ehitati tunduvalt pikema aja jooksul. Narva-Jõesuu asula planeering oli omas ajas vägagi uuenduslik. Võib üsna kindlalt väita, et Narva-Jõesuu planeeringu näol oli tegu ühe esimese aedlinniku ideed kandva kuurortlinna planeeringuga Läänemere ääres. Aedlinna printsiip sai alguse Inglismaalt ja kujunes 19. sajandi lõpuks suvitusasulate rajamisel väga populaarseks. Selle idee „maaletoojaks“ ja propageerijaks oli inglise sotsioloog Ebenezer Howard, kes publitseeris oma esimese selleteemalise üllitise 1898. aastal¹. Aedlinna idee kätkeb suuri avaraid krunte, mille keskel paiknevad haljastusse uppunud villad; samuti oli oluline kasutada ära looduslikku keskkonda ja seda võimalikult vähe ümber kujundada. Aedlinna üheks oluliseks elemendiks olid valdavalt looduslikud pargid, mis tihti paigutati asula keskmesse nagu näeme ka Narva-Jõesuus.

Kuidas jõudsid aga Inglismaalt alguse saanud linnehituslikud ideed siia, Narva jõe suudmesse? Nagu paljudki protsessid siinkandis, on ka Narva-Jõesuu kuurort oma tekkimise eest võlgu Narva külje all paiknenud tekstiiliettevõttele Kreenholmi Manufaktuur. Kuurordi rajamine algas 1873. aastal, algatajaks oli toonane Narva linnapea Adolf Hahn, kes sai selleks tõuke Kreenholmi töösturilt. Viimased olid toona valdavalt inglise taustaga. Ilmselt otsisid nad esmajoones võimalust ka Narva kandis väärikalt ja aristokraatlikult puhata, lisaks oli lähedal suurlinn Peterburi,

---

1 Internet – <http://www.britannica.com/biography/Ebenezer-Howard>. Viimati vaadatud 26.10.2015.

Narva-Jõesuu – üks esimesi teadlikult planeeritud
kuurorte Läänemere ääres

Narva-Jõesuu tänavate skeem. <http://www.narvaplan.ee/>

kust loodeti leida potentsiaalset puhkajaskonda. Nii nagu Kreenholmi asula välja kujundamisel võeti eeskujuna Inglise tööstusasulaist, nii imporditi siia ka Inglismaal levima hakanud suvitusaedlinna rajamise idee. Narva-Jõesuu kui kuurortasula rajamise eeskujuks saab pidada Suurbritannias La Manche'i väina ääres asuvat Brightonit, millest kujunes paljude Euroopa kuurortide etalon (Tohvi 2003: 3).

Kuidas kujunes välja aga meie linnaehituse ajaloos vägagi huvitav ning tänaseni pea terviklikult säilinud Narva-Jõesuu tänavastruktuur? Narva-Jõesuu kuurorti

Narva-Jõesuu esimene kuursaal, ehitatud 1882, hävis 1910. Foto: K. Müüri erakogust.

planeeriti etapiliselt alates 1874. aastast kuni 19. sajandi lõpuni. Olulisemaks tööde suunajaks oli Adolf Hahni soosik arhitekt Aleksandr Novitski, kes aastatel 1882–1905 töötas ka Narva linnaarhitektina. Hiljem jätkas Novitski tööd väiksemas mahus tema mantlipärija, ligi 25 aastat Narva linnaarhitekti ametit pidanud Nikolai Opatski (Narva-Jõesuu 1991: 13–14). Suure osa tööst tegi ära kohalik geodeet Heinrich Ebrock. Esimesed krundid jagati välja 1874. aastal Mereküla tee (praegu Vabaduse tänav) ja mere vahelisele alale, tänapäevase Aia tänava piirkonda, vanast lootsikülalt läände. Ala keskmes paiknevast 8 krundist kujundati metsapark (praegune Pime park). Praegusaegsele Aia tänavale ning osalt ka lootsikülla praeguse Liiva tänava kanti rajati ka esimesed suvilad, mis kuulusid linnapea Adolf Hahnile ja Kreenholmi töösturitele (Tohvi 2003: 2).

1877. aastal planeeriti Mereküla teest lõuna poole jääv ala, praegune Nurme ja Raja tänava piirkond. Selle idaossa kujundati nüüdne Hele park. 1880. aastal täiendati planeeringut veelgi, selle tulemusel tekkis otsetee Narva suunas (praegune J. Poska tänav) ning radiaalse tänavastruktuuriga ala keskusest lõuna pool

Kreenholmi töösturi Kolbe villa, ehitatud 1880. aastatel, hävis 2006. Foto: M. Tuuder.

(praegune Karja, Kudruküla ja Vilde tänavate piirkond). Selle tulemusel tekkisid keskusest (Heledast pargist) alguse saavad mere suhtes diagonaalselt kulgevad tänavad. Selle lahenduse puhul on viidatud isegi 18.–19. sajandil planeeritud Peterburi keskuse kui tolleaegse ideaallinna otsingu mõjutustele. Sarnast printsiipi on aedlinna idee väljatöötamisel rakendatud ka mujal. Lähtunud on ideest, kus 17. sajandi feodaallinna struktuuris oli linna keskmes loss või kindlus, mida ümbritses park ning kust algasid radiaalselt linna suubuvad tänavasihid (Narva-Jõesuu 1991: 15). Sarnane motiiv on äratuntav ka tänapäevases Narva-Jõesuus, kindluse asemel seisab keskmes aga kuurisaal (praegu varemetes). Otseteed Narva suunas oli tollane Eestimaa kuberner nõudnud seetõttu, et eraldada agulina mõjuv kaluriküla aristokraatlikust supelasulast, selle tulemusel ristiti uus tee ka Kubernatorskaja tänavaks (praegu J. Poska tänav). 1880. aastaks oli Narva-

Jõesuu kuurordis juba 175 ja vanas kalurikülas 179 krunti. Viimane hävis suures osas 1886. aasta tulekahjus, kuid selle käänulised ja kitsad tänavasihid säilisid. Vana kaluriküla tänavastruktuur on veel aimatav jõesuudme lähedal Suur-Lootsi ja J. Poska tänavate vahelisel alal. 1893. aastal täiendati planeeringut veelgi, mille tulemusel lisandus umbes 150 krunti (Narva-Jõesuu 1991: 18). Ühtlasi lõppes sellega kuurordi planeerimine. 19. sajandi lõpuks välja kujunenud raamidesse on Narva-Jõesuu üldjoontes jäänud tänapäevani. Järgmised suuremad muutused asula planeeringus toimusid nõukogude ajal, kui senist krundi- ja tänavatestruktuuri eiravalt hakati rajama mitmekorruselisi kortermaju.

On tähelepanuväärne, et ajaks, mil sotsioloog Ebenezer Howard aedlinna ideed tutvustavaid kirjutisi² publitseerima hakkas, oli Narva-Jõesuu juba sarnaste printsiipide järgi valmis ehitatud. Inglismaal ja Saksamaal sai aedlinna idee laiema kõlapinna palju hiljem. Samuti võib uuenduslikuks pidada 1895. aastal Narva-Jõesuus kehtestatud rannakaitsevööndit, mis on teadaolevalt esimene looduskaitseõue Eestis (Narva-Jõesuu 1991: 21).

Läänemere regioonis oli Narva-Jõesuul ka mitu „kaksikõde“ – näiteks Ratshof Königsbergis (praegu Kaliningrad) ja Kaiserwald Riias³. Viimane kannab praegu nime Mežaparks ning on mitmes mõttes Narva-Jõesuule vägagi sarnane.

Kui Narva-Jõesuu tänavate struktuur on peaaegu terviklikult säilinud, siis hoonestus, mis sinna valdavalt 19. sajandi lõpus rajati – kuulsad puitpitsvillad – on nüüdseks peaaegu tervikuna ajalukku vajunud. Seetõttu võib öelda, et tänapäevase Narva-Jõesuu üks olulisemaid arhitektuurilisi väärtusi on tegelikult selle algupärane planeering.

---

2 Nt „Garden Cities of To-morrow“. London. 1902.

3 Krastiņš, J. Mežaparks in Riga – One of the First Garden Cities in Europe. Internet – <http://www.artnouveau-net.eu/portals/0/data/COLLOQUIA/Me%C5%BEaparks%20in%20Riga.pdf>. Viimati vaadatud 26.10.2015.

Narva-Jõesuu kesklinn tänapäeval (nõukogudeaegne masselamuehitus vanal tänavavõrgul).
Foto: M. Tuuder

Kasutatud kirjandus ja allikad:

- Narva-Jõesuu = Narva-Jõesuu ajaloolise puithoonestuse uurimistööd kaitserežiimi kehtestamiseks.
– Köide U-IV. *Коченовский, О. Поселок Нарва-Йыэсуу. Архитектурно-планировочное развитие.*
RUPI "Eesti Ehitismälestised". Tallinn, 1991.
Tohvri, Epi 2003. Narva-Jõesuu pärlitera – Puitpitsvilla. Tartu.

Narva-Jõesuu – one of the first planned resorts by the Baltic Sea

Madis Tuuder

The origins of the Narva-Jõesuu resort town (called Hungerburg in Tsarist time), which celebrated its 140th birthday in 2013, are rather unique as compared to other Estonian settlements and cities. Namely, it is a settlement, the planning and construction of which took place within a very short time frame, and which was built in a practically deserted location. Before the construction of the resort, in the final quarter of the 19th century, the area was home only to a port and a tiny pilot's village located near the mouth of the river in the area of Vabriku, Vaikne, and Liiva streets running down towards Narva along the riverbank. With the exception of Soviet era industrial settlements and towns (for example Sillamäe), Estonia has only a few of such pre-planned and rapidly built standalone towns – for example Võru and Pladiski, built in the 18th century by order of Empress Catherine II. The garden town of Nõmme (now a district of Tallinn) was founded under similar circumstances as Narva-Jõesuu; however, it was designed and constructed over a considerably longer period of time. Most historical settlements, like neighbouring Narva and Jõhvi, have started out as crossroads, suitable landings or fords, as is usually the case with settlements of vernacular nature.

The layout of Narva-Jõesuu was very innovative at the time. We can say with a good amount of certainty that the general plan for Narva-Jõesuu was one of the first garden town-style resort town plans to grace the shores of the Baltic Sea. The so-called garden town principle started life in England and became a hugely popular approach for holiday settlements by the end of the 19th century. The „importer“ and promoter of the idea was British sociologist Ebenezer Howard, who published his first work on the subject in 1898.¹ To sum up the idea of the garden

---

1 Internet - <http://www.britannica.com/biography/Ebenezer-Howard>. Last visited 26.10.2015.

town, we can say that it consists of large open plots surrounding villas drowned in greenery. It was also important to take advantage of the natural environment and to alter it as little as possible. A key element in the garden town was a predominantly natural park that was often laid out in the middle of the settlement, as can be seen in Narva-Jõesuu.

But how did the initially British ideas of town planning reach the mouth of the Narva River? As many other processes in the area, the Narva-Jõesuu resort owes its origins to a textile factory known as the Krenholm Manufacturing Company, which was located near the city of Narva. The opening move for establishing the resort was made in 1873 by Adolf Hahn, Mayor of Narva at the time, who in turn was urged by Krenholm industrialists. The latter came from a mainly English background at the time. It is probable that they were initially looking for an opportunity to have a holiday in a dignified and aristocratic fashion without leaving the Narva area. Another factor was the vicinity of Saint Petersburg with plenty of potential holidaymakers. Just as the Krenholm settlement drew inspiration from British industrial towns, the idea of a summer garden town was imported from Great Britain where it had already begun to take root. That is why we can regard Brighton on the coast of the English Channel, which became the standard for a number of European resorts, as the ideological example also for Narva-Jõesuu as a resort.²

How did the historically interesting and to this day almost intact street structure of Narva-Jõesuu develop? The Narva-Jõesuu resort was designed in stages from 1874 to the very end of the 19th century. The most influential building policymaker was Adolf Hahn's favourite, architect Alexandr Novitski who also worked as the city architect of Narva in 1882-1905. Novitski's work (by that time largely concerning housing) was later continued by his successor Nikolai Opatski, who worked as Narva city architect for nearly 25 years.³ A substantial part of the practical work was done by local land-surveyor Heinrich Ebrock. The first plots were handed

---

2 Tohvri, E. *Narva-Jõesuu pärlitera – Puitpitsvilla*. Tartu 2003, p. 3.

3 Study of historical wooden housing in Narva-Jõesuu for the purpose of laying down a protection regime. - Volume U-IV. Коченовский, О. *Поселок Нарва-Йыэсуу. Архитектурно-планировочное развитие*. RUP1 "Eesti Ehitusmälestised". Tallinn, 1991, pp. 13-14.

out in the area between Mereküla Road (currently Vabaduse Street) and the sea, in the vicinity of Aia Street, west of the old pilot's village, in 1874. Eight plots in the middle of the area were turned into a forest park (currently the Pime (Dark) Park). Today's Aia Street and partly the pilot's village near what is currently Liiva Street saw the construction of the first summer houses that naturally belonged to Mayor Hahn and Krenholm industrialists.⁴

The area south of Mereküla Road, the area of Nurme and Raja streets today, was laid out in 1877. Its eastern end held what is today known as Hele (Light) Park. The plan was further complemented in 1880, which resulted in a straight road towards Narva (currently J. Poska Street) and a radial street structure area south of the centre (today the area of Karja, Kudruküla, and Vilde streets). This created streets running from the centre (Hele Park) diagonally in relation to the sea. Concerning this solution, references have been made to influences of the centre of Saint Petersburg, which was planned in the 18th and 19th centuries as part of a search for an ideal city. A similar principle has been harnessed in working out garden town ideas elsewhere. This proceeds from the idea of a 17th century feudal city structure, where the city was built around a central castle or stronghold surrounded by a park that served as a starting point for radial street corridors.⁵ Today, a similar motif can be recognised in Narva-Jõesuu, where instead of a castle the centre holds the resort hall (in ruins today). The governor of Estonia at the time had insisted on a direct road to Narva to separate the ghetto-like fishing village from the aristocratic beach settlement. As a result, the new road was given the name Kubernatorskaya (Governor's, currently J. Poska Street). By the year 1880, Narva-Jõesuu resort had already 175 plots, while the old fishing village had 179. The latter was largely destroyed in the fire of 1886, even though its winding and narrow streets survived. The street structure of the old fishing village can still be observed near the mouth of the river, in the area between Suur-Lootsi and J. Poska streets. The plan was complemented again in

---

4 Tohvri, E. Narva-Jõesuu pärlitera – Puitpitsvilla. Tartu 2003, lk 2.

5 Study of historical wooden housing in Narva-Jõesuu for the purpose of laying down a protection regime. – Volume U-IV. Коченовский, О. Поселок Нарва-Йыэсуу. Архитектурно-планировочное развитие. RUP1 "Eesti Ehitismälestised". Tallinn, 1991, p. 15.

1893, which meant the addition of another 150 plots.⁶ This marked the end of the planning of the resort. To this day Narva-Jõesuu has largely remained within its late 19th century scope. The next major changes in the settlement's planning took place in the Soviet period when the construction of multi-storey apartment buildings that ignored recent plot and street structure began.

It is interesting to note that by the time sociologist Ebenezer Howard started publishing works introducing the idea of a garden town⁷, Narva-Jõesuu had already been built following similar principles. The idea of a garden town did not gain broader ground in England and Germany until much later. We can also regard as innovative the requirement to lay out a protected beach zone in Narva-Jõesuu already in 1895, which is the first known nature protection requirement in Estonia.⁸

Narva-Jõesuu had a number of "twin sisters" in the Baltic Sea region – for example Ratshof in Königsberg (currently Kaliningrad) and Kaiserwald in Riga.⁹ The latter is called Mežaparks today and is in many ways very similar to Narva-Jõesuu. While the street structure of Narva-Jõesuu has been preserved almost completely, the buildings erected mainly towards the end of the 19th century – famous wooden lace villas – have all but disappeared by today, which is why we can say that one of the most important architectural values of modern Narva-Jõesuu is its original plan.

---

6 Ibidem, p. 18.

7 I.e. Garden Cities of To-morrow. London. 1902.

8 Study of historical wooden housing in Narva-Jõesuu for the purpose of laying down a protection regime. – Volume U-IV. Коченовский, О. Поселок Нарва-Ивьэсу. Архитектурно-планировочное развитие. RUP1 "Eesti Ehitismälestised". Tallinn, 1991, p. 21.

9 Krastiņš, J. Mežaparks in Riga – One of The First Garden Cities in Europe. Internet - <http://www.artnouveau-net.eu/portals/0/data/COLLOQUIA/Me%C5%BEaparks%20in%20Riga.pdf>. Last visited 26.10.2015.